

LESSENREEKS HISTORISCHE KRITIEK

MARIE ANTOINETTE

“De adel in Versailles op het einde van de 18^e eeuw en de aanloop naar de Franse Revolutie – a.d.h.v. historische bekritisering van filmfragmenten uit de film Marie Antoinette (Sophia Coppola).”

Doel van de lessen

Deze les stelt tot doel om samen met de leerlingen het hofleven te Versailles, de internationale politiek met betrekking tot Frankrijk, de rol van de koningin en de beeldvorming rond Marie Antoinette en de aanloop naar de Franse Revolutie te analyseren aan de hand van de film *Marie Antoinette* van Sophia Coppola. We staan kritisch stil bij de fragmenten en kijken wat we eruit kunnen leren voor het geschiedenisvak en de historische speelfilm.

Deze lessen zijn conform aan de leerinhouden van het vierde jaar ASO, waar de leerlingen het Ancien Régime leren kennen (waaronder vorstelijk absolutisme) en stilstaan bij de (aanloop naar) de Franse Revolutie.

Leerplandoelstellingen (Geschiedenis, 4e jaar ASO, VVKSO)

6 Leerlingen kunnen aantonen dat verleden en geschiedenis twee verschillende dingen zijn en dat elke 'historische' waarheid een voorlopig en onvolledig eindproduct is.

11 De leerlingen onderscheiden oorzaak en gevolg, continuïteit en discontinuïteit, feit en fictie, gewilde en ongewilde gevolgen, gelijktijdigheid en ongelijktijdigheid (E7).

13 De leerlingen kunnen het maatschappelijk gedrag uit het verleden interpreteren vanuit de toenmalige, historische context; de leerlingen kunnen minimaal voorbeelden geven van normconformerend en normafwijkend gedrag (E12).

15 De leerlingen kunnen een onderscheid maken tussen de hedendaagse westerse belevingswereld of waarden en die van een vroegere periode

16 De leerlingen kunnen argumenten geven voor verschillende interpretaties van het bestudeerde verleden.

18 De leerlingen geven blijk van een kritische houding bij het gebruik van informatie over de historische en actuele werkelijkheid (E26) (E21*).

22 De leerlingen hebben interesse en waardering voor de strijd van de mens om verbetering van het eigen bestaan en van de samenleving (E27*, 30*) (E22*, 25*).

23 De leerlingen kunnen zich inleven in het dagelijkse leven van de mens uit de bestudeerde samenleving.

24 De leerlingen hechten waarde aan het bevragen van het heden en het verleden bij de motivering van meningen en standpunten in de confrontatie met historische en actuele spanningsvelden (E25*) (E20*)

LESSEN

We bekijken eerst de fragmenten en staan daarna stil bij de filmische laag, de narratieve laag en/of de symbolische laag. Wij vertrekken steeds uit de narratieve laag zodat we kunnen te weten komen waarover het gaat (bestudering van de context), om vervolgens eventueel over te gaan naar de

filmische en de symbolische laag, waardoor het verhaal een bepaalde vorm krijgt.

De antwoorden (in cursief) die u terugvindt, zijn modelantwoorden. Met hulp moeten leerlingen van het vierde jaar zeker tot een dergelijke conclusie kunnen komen, al wordt niet verwacht dat ze op een gelijkaardige manier zullen antwoorden. De vragen zijn echter wel duidelijk genoeg voor een 4^e jaar ASO.

Inleiding van de les

Een leuke inleiding van de les zou als volgt kunnen gaan: een foto tonen van het kasteel te Versailles, vragen wie weet wat dit is, en uiteindelijk overgaan tot de vraag of er leerlingen zijn die dit al bezocht hebben. Eventueel kunnen er ook enkele vragen over voorkennis aan bod komen: “Weten jullie wie hier leefden? Kunnen jullie enkele koningen/koninginnen opsommen die hier gewoond hebben? etc. Op die manier creëer je een eerste band tussen de leerlingen en de te behandelen leerstof. Ze komen duidelijk te weten over welke context de les zal gaan.

Voorstelling van de lessen: de leerlingen duidelijk maken wat de bedoeling van de les is, nl. leerstof verkrijgen aan de hand van filmfragmenten, alsook kritisch stilstaan bij deze filmfragmenten door de verschillende lagen in een film te analyseren. Hiervoor is het ook noodzakelijk om even stil te staan bij deze verschillende lagen en een korte uitleg per laag te voorzien, zodat de leerlingen goed weten wat de bedoeling is.

Vervolgens kunnen we overgaan tot het eerste filmfragment en het eerste thema van de les: de hofcultuur van Versailles op het einde van de 18e eeuw.

De hofcultuur van Versailles ten tijde van Louis XV – Louis XVI

Fragmenten:

- Marie Antoinette komt aan in Versailles (00:12:45 – 00:14:08)

- Hofetiquette: aankleden van de *dauphine*, dagelijkse sleur van het hofleven (00:22:47 – 00:27:50)

- Overdaad schaadt: scène waarin de decadentie van het hofleven duidelijk wordt (0:55:32 – 00:58:25)

Narratieve laag van de film:

Na het zien van deze fragmenten kunnen jullie zich al een beeld vormen hoe het leven in Versailles eraan toe ging. Hou zouden jullie dit omschrijven?

Veel rijkdom en weelde, decadentie, geldverspilling, etiquette/tradities ...

Denken jullie dat het leven in Versailles er zo rooskleurig uitzag zoals voorgesteld wordt in het laatste fragment? Waarom zou Marie Antoinette zich in zo'n amusement verliezen?

Nee, zo'n gebeuren kan verstikkend werken. Het gehele gedoe in Versailles is uiteindelijk aan een grote etiquette onderworpen en men zoekt elementen waarin men zich kon verliezen. Marie Antoinette deed dit op zo'n manier.

Je merkt dit ook aan hetgeen Marie Antoinette zegt bij de traditionele procedure van het aankleden

van de dauphine (“*This is ridiculous*”). Zou zij dit echt gezegd hebben?

Wanneer je het keurslijf van Versailles ontdekt, is het moeilijk aan te nemen dat de dauphine dit gezegd zou hebben in bijzijn van het vrouwelijke hof.

Toch is deze scène gebaseerd op een beruchte waargebeurde anekdote:

“Marie Antoinette moest ’s ochtends tijdens haar toilette leren hoe ze iedereen die binnenkwam op de juiste manier aansprak. Het kon zijn dat het correct was om een hoofdknikje te geven of haar bovenlichaam te neigen. Bij het ontmoeten van een prins of prinses van den bloede, was het nog het meest verfijnd om aanstalten te maken om op te staan zonder dat feitelijk te doen. [...] Marie Antoinette mocht zelf niets pakken; het overhandigen van een kledingstuk van de dauphine (of koningin) was een voorrecht dat angstvallig werd bewaakt. [...]

Een beruchte anekdote over dit ritueel verhaalt hoe Marie Antoinette een keer, nadat ze zich had uitgekled, op het punt stond haar ondergoed, dat klaar was gelegd door de eerste hofdame, aangereikt te krijgen door het hoofd van de huishouding. Dit verliep volgens plan en het hoofd van de huishouding had haar handschoenen al uit gedaan om de onderjurk te kunnen pakken. Op dat moment arriveerde een prinses van den bloede, de hertogin van Orléans, wier komst werd aangekondigd door dat eigenaardige gekras dat in Versailles als ‘kloppen’ gold. Het hoofd van de huishouding wilde de onderjurk afstaan aan de hertogin, die haar handschoenen begon uit te trekken. Marie Antoinette was natuurlijk nog steeds naakt. En dat bleef zo toen er nog een prinses verscheen, de gravin van Provence, die als lid van de Koninklijke familie voorrang kreeg bij dit ritueel en op haar beurt de onderjurk in handen kreeg. [...] Ondertussen stond Marie Antoinette met haar armen om haar lichaam gekruist te trillen en te beven. Ze probeerde haar ongeduld te verhullen door te lachen, maar niet voordat ze hoorbaar had gemompeld: “Dit is waanzin! Dit is belachelijk!”

FRASER (A.), *Marie Antoinette. De biografie*. (pp. 97 – 98), gebaseerd op de overgeleverde *Koninklijke Memoires*.

Wat zegt de bronvermelding over de betrouwbaarheid van deze anekdote en uiteindelijk deze scène?

Ze is betrouwbaar doordat ze overgeleverd is in de Koninklijke Memoires.

Komt de scène goed overeen met de overgeleverde anekdote? En hoe gaat Coppola te werk om alle relevante informatie (bv. over de gepaste aansprekingen) in het fragment te steken?

Het is bijna een letterlijke overname uit het boek. Het lijkt een scène die erin is gestoken om het hele gedoe in Versailles voor te stellen, maar op een overdreven manier. Zo lijkt het toch voor de hedendaagse mensen. Maar uiteindelijk is het een waargebeurd verhaal. Daarnaast gebruikt Coppola het personage van de gravin van Noailles (de oude dame) om de extra informatie weer te geven.

Filmische laag van de film:

Wat vinden jullie van de mise-en-scène (locatie, kostuums, make-up ...)? Waarom zou Coppola hier zoveel moeite in hebben gestoken?

Alles is gefilmd in de omgeving waarin het in realiteit heeft plaatsgevonden. Daarnaast zijn de kostuums e.d. nauwkeurig gemaakt naar de tijdsgeest, alsook de andere decoratieve elementen (bv. de bordjes met de letters ‘M-A’ op). Op die manier creëert Coppola een zeer grote authenticiteit van het verhaal. Het lijkt alsof ze er zelf bij was.

Bij de scène rond het *toilette* van Marie Antoinette, alsook de scène waarin de dauphin en dauphine eten, kiest Coppola veelal voor medium shots. Waarom zou ze dit doen? Waarom zou ze niet inzoomen op de belangrijkste personages? Wat vertelt dit over het hof in Versailles?

Op die manier krijg je een indruk hoeveel volk er steeds aanwezig was op de belangrijke momenten van de dag, bv. het toilette. Ze waren nooit alleen en dit was typisch voor het hofleven van Versailles.

Muziek speelt een belangrijke rol in de film. Ook het contrast tussen hedendaagse muziek en toenmalige muziek speelt een rol. Een goed voorbeeld is het verschil in muziek tussen de *toilette*-scène en de decadente scène. Waarom zou Coppola respectievelijk voor authentieke muziek uit die tijd voor de ene en hedendaagse muziek voor de andere scène kiezen?

Op die manier kan Coppola de verschillende scènes al dan niet actualiseren. Het gevoel dat je krijgt bij de toilette-scène is niet iets dat men vandaag kan omschrijven, niemand weet hoe je je op dat moment zou voelen. Bij de decadente scène is dit wel het geval, feestjes zijn er vandaag de dag ook, soms ook op het decadente af.

Dit merk je doorheen de hele film. Coppola gaat moderne muziek gebruiken wanneer elementen aan de dag komen waar we vandaag ook mee geconfronteerd worden, bv. bij het gemaskerde bal (muziek van Siouxsie and the Banshees – Hong Kong Garden).

Symbolische laag van de film:

Wat zijn de normen en waarden die in deze scènes aan bod komen? Zijn deze hedendaags of meer 18e eeuws?

De elementen die hier boven water komen (waarden en normen zoals het aanspreekbaar zijn als koning/koningin, dauphin/dauphine, aanwezig zijn, verzorgen van entertainment (typische rol voor een adellijke dame ...) zijn typisch voor de 18e eeuw en vroeger. Vandaag de dag is zo'n situatie amper in te beelden.

Toch is het een mix van de twee want ook actuele gevoelens komen naar boven: bij verveling ergens een toevlucht in zoeken, etc.

Welk gevoel kregen jullie bij het eerste fragment, waar Marie Antoinette aankwam in Versailles? Wat zou Coppola hiermee bedoelen?

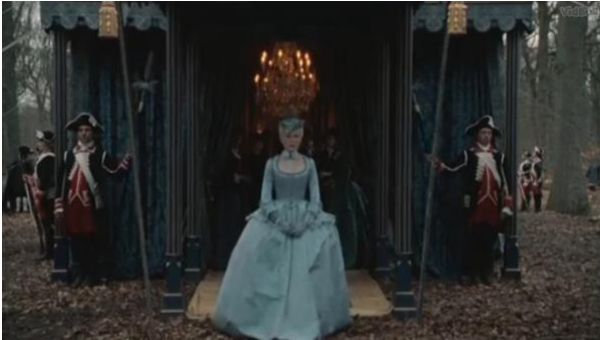
De adel van Versailles screent haar als het ware, ze zijn afwachtend, sommigen kijken afkeurend. Dit moet voor Marie-Antoinette een beangstigend moment geweest zijn.

Het is waarschijnlijk bedoeld om sympathie en medeleven te krijgen met Marie Antoinette. Iedereen kent wel momenten waar je met veel nieuwe mensen in contact komt, je voelt je op die momenten onzeker. Het zorgt voor een identificatie bij het publiek.

Internationale politiek onder Louis XV en Louis XVI

Fragmenten:

- Huwelijksvoorstel voor Maria-Antonia van Oostenrijk en de dauphin van Frankrijk, Louis Auguste, de reis naar Frankrijk (00:02:16 – 00:08:22)

- Conflict Oostenrijk – Polen, rol Marie Antoinette (00:44:30 – 00:45:25)

- Onderhandelingen in verband met de Amerikaanse Revolutie (01:14:37 – 01:15:19 en 01:38:47 – 01:39:10)

Narratieve laag:

Bij het eerste fragment: waarom huwden de Koninklijke families van de verscheidene landen met elkaar? Hoe noemt men dit? (Dit werd al gezien in het derde jaar)

Op die manier worden er allianties gesmeed tussen de verschillende landen. Zo kunnen ze rekenen op wederzijdse hulp. Dit noemt men huwelijkspolitiek.

Tweede fragment: Waarom zat Marie Antoinette in een netelige situatie op het moment dat Oostenrijk en Polen in oorlog waren?

Marie Antoinette was afkomstig van Oostenrijk, dus zou zij tegen Polen gekant moeten zijn. Polen was echter een bondgenoot van Frankrijk, haar nieuwe thuisland. Op die manier stond zij tussen twee vuren. Dit laat Coppola ook merken door haar de volgende zin te laten zeggen: "Where will I be when there's a rupture between our families? Am I to be Austrian or the

dauphine of France?”

Derde fragment: wat leren we hieruit over de situatie Frankrijk – Amerikaanse staten – Engeland?

Frankrijk helpt de revolutionairen tegen Engeland om zich af te scheuren.

Maar waarom zou Frankrijk tegen Engeland staan in deze revolutionaire oorlog? En op welk gevaar probeert Louis XVI te wijzen wanneer ze hierin zouden meegaan?

Het gevaar om een revolutionair volk te steunen, is dat het terug in je gezicht kan slaan. Wanneer je zelf in deze situatie terecht zou komen, zou je ook liever niet hebben dat er een rivale staat zou helpen om een volk te helpen afscheuren van je land.

Filmische laag:

Bij het eerste fragment wordt tijdens het omkleden naar Franse mode, een close-up gemaakt van Kirsten Dunst als Marie Antoinette. Waarom zou Coppola dit hier hebben ingestoken?

Op deze manier zie je heel duidelijk de expressie van het hoofdpersonage: er staat lichte afkeer op haar gezicht te lezen. Coppola kan hiermee aantonen dat Marie Antoinette dan al twijfels had bij de Franse hofcultuur.

Waarden en normen van de 18^e eeuwse adellijke vrouw

Fragmenten:

- Marie Antoinette wordt de les gespeld over het behagen van de dauphin en haar precaire situatie omtrent het niet consumeren van het huwelijk alsook het niet produceren van een erfgenaam voor Frankrijk (00:32:19 – 00:32:35 en 00:38:06 – 00:38:49 en 00:51:16 – 52:17)

De schoonzus van Marie Antoinette bevalt van een jongen (00:53:23 – 00:55:31)

- Marie Antoinette en Louis XVI krijgen een eerste kind, een dochtertje (01:19:10 – 01:20:40)

- Marie Antoinette en Louis XVI krijgen een tweede kind, de langverwachte zoon (01:41:16 – 01:41:58)

Narratieve laag:

Wanneer er geen kinderen verwekt werden, werd de oorzaak hiervan vaak bij de vrouw gelegd. Ook Marie Antoinette kreeg hiermee te maken. Hoe wordt dit in de fragmenten weergegeven?

Ze krijgt telkens via gesprekken, brieven etc. te horen hoe goed haar andere zussen het wel niet doen in hun huwelijk, hoe precair haar situatie wel niet is door het niet consumeren van het huwelijk, dat haar moeder niet begrijpt hoe zo'n charmante dame dit niet kan bewerkstelligen, etc. Er wordt nadruk op gelegd dat Marie Antoinette er alles aan moet doen om de dauphin te behagen.

Waarom zou Coppola het vierde fragment in de film hebben ingesloten?

Je ziet in dit fragment pas de ware wanhoop en de slechte situatie waarin Marie Antoinette zich bevond: de mensen snauwen haar af doordat ze nog geen erfgenaam kon produceren, ze is de wanhoop nabij. Coppola weet dit zeer goed in beeld te brengen met deze scène.

Vergelijk de laatste twee fragmenten (De fragmenten over de geboorte van de dochter en de zoon van het koninklijke paar). Wat valt op en waarop wijst dit historisch gezien? Kan je dit verwoorden?

De vreugde bij de geboorte van hun eerste kind is bijzonder groot, maar dit wordt overschaduwd door het feit dat het een meisje is. Er is dus nog geen opvolger voor de Franse troon. Dit is wel zo bij hun tweede kind, de nieuwe dauphin. Het was dus zeer belangrijk dat er een mannelijke opvolger werd geboren zodat de voortzetting van de Franse kroon verzekerd werd.

Wat betekent dit voor de positie van de vrouw?

De belangrijkste rol van de adellijke vrouw, en zeker van prinsessen/koninginnen, was het zorgen voor een mannelijke nakomeling.

Hoe gaat Coppola dit in het laatste fragment aantonen?

Ze laat het personage Louis XVI zeggen: "You have fulfilled our wishes and those of France. You are the mother of a dauphin."

Filmische laag:

In het eerste fragment, waarbij Marie Antoinette de brief te lezen krijgt van haar moeder Maria-Theresia, speelt deze scène zich af voor de spiegel. Waarom zou Coppola deze encenering gebruikt hebben?

Je merkt zeer goed aan Marie Antoinette dat ze aan zichzelf twijfelt. Dit komt doordat de schuld dat de dauphin seksueel niet naar haar omkijkt, bij haar wordt gelegd. Door ze in een spiegel te laten kijken, komt dit gevoel sterk naar boven.

Samen met de symbolische laag: Welk gevoel creëert dit bij de kijker?

De kijker kent deze situatie, nl. het aan zichzelf twijfelen. Het creëert een gevoel van medelijden en sympathie met onze hoofdrolspeelster. Er is identificatie tussen publiek en Marie Antoinette

In het tweede fragment wordt sterk uitgezoomd zodat Marie Antoinette ineens zeer klein wordt. Waarom zou Coppola voor deze shot gekozen hebben?

Op die manier gaat Coppola de nietigheid die Marie Antoinette gevoeld moet hebben in de kijker zetten. Ze wordt ineens zeer klein, zoals ze al speler aan het hof toen was. Het huwelijk was nog niet geconsumeerd en er was nog geen erfgenaam, waardoor haar positie in gevaar kwam.

Samen met de symbolische laag: Welk gevoel gaat dit opnieuw creëren bij de kijker?

Gelijkaardig aan het vorige fragment, veroorzaakt dit het gevoel van medelijden en sympathie. Doordat je alle factoren gezien hebt, lijkt het oneerlijk dat er zo'n druk gelegd wordt op haar, terwijl je daar eigenlijk met twee voor bent. Coppola weet dit gevoel van sympathie en medelijden zeer sterk naar voren te brengen met de gekozen shots en camerastandpunten.

Complementair gedeelte symbolische laag:

De waarden en normen omtrent de vrouw in die periode zijn dus zeer duidelijk. Wat was de belangrijkste functie van een adellijke dame?

Het zorgen voor een mannelijke erfgenaam.

Dit wordt doorheen het grootste deel van de film duidelijk gemaakt door Coppola.

De aanloop naar de Franse Revolutie: ontevredenheid en beeldvorming Marie Antoinette

Fragmenten:

- “Let them eat cake”-scène (01:39:10 – 01:39:50)

- Neerwaartse spiraal (01:42:00 – 01:46:10)

- Volk te Versailles (01:49:27 – 01:55:25)

Narratieve laag:

De laatste twintig minuten van de film toont een sterke neerwaartse spiraal, nl. die van de aanloop naar de Franse Revolutie.

De fragmenten geven al een goed beeld weer van enkele oorzaken van deze revolutie. Dit is echter niet het volledige verhaal. Welke elementen komen er toch aan bod in de film?

Ontevredenheid over de sociale situatie (honger, ze komen meel eisen van hun soeverein) en ontevredenheid over de adel die verkwistend te werk gaat (onder andere Marie Antoinette krijgt veel over haar hoofd).

“In het algemeen kreeg één persoon alle blaam aangewreven: de koningin, die in de zomer van 1787 spottend Madame Déficit werd genoemd.” (FRASER (A.), Marie Antoinette. De biografie. p. 293).

Hoe wordt dit weergegeven in het verhaal?

De uitspraak “Let them eat cake”, terwijl in de film wordt ontkend dat zij dit gezegd zou

hebben, de vele slechte verhalen die haar voorgingen, de bijnaam Madame Déficit wordt ook in de film getoond, ze heeft het volk niet meer in de hand (opera).

Filmische laag:

Coppola gebruikt in de film ware schilderijen die ze wel wat gaat veranderen (intertekstualiteit). Bv.: Dit is naar een waar schilderij van de kunstenares Louise Vigée Le Brun:

Waarom zou Coppola deze hierin gestoken hebben?

Op die manier kan ze er meer authenticiteit in steken. Door historische elementen te gaan gebruiken krijgt haar verhaal meer bijstand, leunt het dichtter aan bij de ware gebeurtenissen. Het aanpassen van het schilderij naar Kirsten Dunst is een leuk extraatje.

Symbolische laag:

Het verhaal eindigt met een scène waarin de koning en koningin, samen met hun kinderen, het kasteel te Versailles verlaten. Iedereen weet wat hen daarna te wachten zou staan. Waarom zou Coppola deze verhaallijn er niet ingestoken hebben?

Dit werkt goed voor de spanningsboog. Soms is het niet afbeelden van gebeurtenissen, elementen etc. erger dan het wel afbeelden hiervan. Iedereen weet wat hen te wachten stond en door dit niet te tonen, maar enkel hun vlucht en dus de onwetendheid van de personages aan te duiden, komt dit harder aan.

De aanloop naar de Franse Revolutie wordt ook deels verteld. Welke waarden en normen kunnen hier als belangrijk aangehaald worden? Zijn deze ook hedendaags?

Ontevredenheid over het systeem is de algemene factor, ook nu nog kan dit voor problemen zorgen, net zoals toen.

Wanneer je algemeen naar deze film gaat kijken, hoe sta je dan tegenover Marie Antoinette? In haar periode werd ze vergeleken met Cleopatra, Agrippina, etc. die echt veracht werden. Maar hoe komt ze in deze film tot haar recht?

Coppola laat ons voornamelijk via allerlei elementen via de verschillende lagen sympathie en medelijden krijgen met de koningin. Ze toont vele emoties, harde momenten, maar ook vrolijke, gebeurtenissen waarmee de kijker zich kan identificeren. Kortom, Coppola probeert de negativiteit rondom de historische figuur Marie Antoinette weg te spelen.